

Fodor István Ferenc

PRIELLE KORNÉLIA ROKONA VAGYOK...

Egy jászjákóhalmi vándorszínész család a XX. század elején

13 éves koromig tanyán laktam, akkor – időlegesen még csak nagyanyámmal – beköltöztem Jákóhalmára. A szüleim még 3 évig kint maradtak a Varjason, a tanyavilág legtávolabbi csücskében. Nyolcadikos voltam akkor. Esténként eljárógattunk nagyanyámmal valamelyik testvéréhez: Sanyi bátyám is és Pista bátyám is ott lakott a közelben.

Sanyi bátyám 1901-ben született; 61 éves volt 1962-ben, nejevel, Ilka ángyikámmal édegeltek ketten, mivel gyerekük nem volt. Azok az esték azonban, amit ott töltöttünk, igen mozgalmasak voltak. Volt egy szomszédjuk: Amálka néni, akit én csak Amalindának neveztem, aki az édesanyjával szinte minden este náluk volt. Akkoriban nagy divat volt a szomszédolás, még a televízió-adás is gyerekcipőben járt. Az idősebbik Amálka néni meglehetősen furcsa személyiség volt számomra. Túl a 80. évén ugyan már szenilis volt, fél szemére vak, azonban látszott rajta, hogy nem akármilyen körökben forgott korábban. A szó legszorosabb értelmében is forgott, ugyanis amikor Sanyi bátyámnak is olyan kedve volt, akkor elkapta a derekát, és olyan táncot lelejtettek, hogy majd kirúgták a kiskonyha oldalát. Amálka néni állandóan kotyogott valamit – többnyire németül – és folyamatosan táncolt-dalolt. Egyenes testtartása volt, fejét mindig felemelte. Mondhatni: előkelően járt. Könnyű mozgása volt, hiszen talán nem volt több 30 kilónál; amikor egyszer beleesett a zsámbitus földjéről nyíló pincébe semmi baja nem lett, szinte leereszkedett a fenekére, mint a tollpihe.

Emlegették, hogy színész volt valamikor.

Azután eltelt másfél évtized. Hivatalból kezdtem ilyesmi témákkal foglalkozni, mint kulturigazgató, helytörténész. 1977-ben vettem egy kis kazettás magnót. Azzal aztán elkezdtem érdekes témákra vadászni. Ifjabbik Amálka néni még élt 1978-ban; eszembe ötlött, hogy kikérdezem arról a hajdan hallott színészeletről. Örömost rendelkezésre állt, s íme az eredmény:

– Amálka néni, először mutassa be a családot!

– Fodor Amália vagyok. Itt élek Jákóhalmán ebben a kis házban. Színészcsaládból származom. Apám itt született Jákóhalmán parasztcsaládból 1880-ban. Kis zömök ember volt nagyon szép hanggal, vágta a „magas c”-t. Egyszer volt egy kis vándorszínész társulat a faluban. Megismerkedtek apámmal, oszt elcsalták. Így került a színészek közé. Anyám, Würth Amália szintén 1880-ban született. Német származású volt, német területen járt iskolába. Remekül megtanult németül, mert német iskolába járt, és nagyanyám csak németül beszélt. Nagyapám magyar volt. Anyám sűgő volt

Prielle Kornélia

Pollák Zsigmond metszete (Vasárnapi Újság, 1869. június 20.)

a társulatnál, nagyon jó hangja volt, jó füle, és remekül tudott táncolni. Azért volt mégis sűgő, mert szemhibája volt, így nem léphetett fel. Amikor megszületett, a bába valamit bele szokott cseppenteni a csecsemő szemébe, hogy fényesedjen, eltévesztette a szereket. Amikor anyám egyik szemébe belecseppentett, aztán vette észre, hogy valami más volt, így anyám születésekor mindjárt megvakult az egyik szemére. De nagyon sokat olvasott. A német tudást nagyon jól tudta használni a sűgásnál, mert ott sok idegen szó van. Anyám egyébként színész családból származott. Prielle Kornélia¹rokona volt, írt is anyámnak az emlékkönyvébe még valamikor az ezernyolcszázás években. A férje is írt bele, Szerdahelyi Kálmán bácsi.² Én már nem ismertem őket, de az emlékkönyv még megvan a bátyámnál Pesten.

– És hogy ismerkedtek össze a szűlei?

– A színészetnél ismerkedtek össze, és ott is keltek egybe. A színészetet még

¹ Prielle Kornélia (Máramarossziget, 1826-Bp, 1906): színésznő. Petőfi nagy szerelme. Elsőként kapta meg a Nemzeti Színház örökös tagja címet.

² Szerdahelyi Kálmán (Miskolc, 1829-Nagybánya, 1872): színész. Prielle Kornélia első és harmadik férje. Ő is a Nemzeti Színház művészeként halt meg.

valamikor a századforduló előtt kezdtek el. Én 1904-ben születtem, de akkor már több év óta csinálták.

– Merre jártak, merre léptek fel?

– Sokfelé jártunk kis és nagyobb helyeken. Voltunk a Dunántúlon: Csurgón, Pakson – ott többször is –, Zircen, Vasváron, Pécsváradon, Pincehelyen, Perlakon.³ Soha nem láttam volna meg Siklós várát, ha nem utazgatunk. Volt, ahol műkedvelőket is felléptettek. Sárbogárd mellett van egy falu, ott is felléptettek egy fiatalembert. Kapott szerepet, jól játszott. Komló környékén is jártunk. Baranyaszentlőrincen jártam elsőbe, második osztályba Tabon. Akkor apámék Görgön⁴ maradtak. Eljutottunk messzire is: Bácskába, Erdélybe. 1910-ben lent voltunk Csík megyében, egészen a román határon. Ott láttam a Halley-üstökösöt. De szép volt! Azt mondták, vége lesz a világnak. Dehogy lett! Boszniában is voltunk, Bricskán. Az nagyon érdekes volt, nem felejtettem el azóta sem. Török negyedek voltak. Voltam a női háremben, mint kislány. Fiatalemberek őrizték, már egész kis fiúk sem mehettek be. Az őrzők fel voltak fegyverkezve. A nők olyan bugyogóban jártak, mint nálunk a mackónadrág. Nagy sátrak voltak a piacon, tele datolyával. Nők nem voltak ott, csak férfiak. Minden sátor előtt volt egy kis asztalka, oszt azon főzték a feketét. Itták zaccal együtt. Török fez volt a fejükön, úgy előttem van, mintha most is látnám. A Duna-Tisza közén Kishegyesen⁵, Vaskúton, Lajosmizsén Kiskunmajsán is laktunk. Kelebián – emlékszem rá –, lent a szerb határon a falu két pártra szakadt valamilyen politikai ok miatt. Azt mondta az igazgató: Na, most mit csinálunk öreg Fodor? Azt mondta apám, hogy majd külön bérletezi egyik pártot is, meg a másikat is. Meg is lett a közönség, olyan jól ment, hogy nem is gondoltuk. Egymást pipálták le. Garán busójárást láttam. Jártak házról-házra, szedtek össze ezt is, azt is.

– Volt valamilyen színészi képesítésük?

– Nem volt. Mondták nekik, hogy miért nem vizsgáznak le, de apám azt mondta, hogy ő nem azért nősült meg, hogy Debrecenben legyen leszerződve, anyám meg Szegeden. Így aztán vándoroltak tovább.

– Milyen volt a társulat? Kikből állt?

– 10-20 emberből állt a társulat. Néhánynak emlékszem a nevére. Kerényi Ignác volt az igazgató. Ott volt a felesége is, meg Balogné a primadonna. Az ura karmester volt. Könyves Jenő volt a hősszerelmes, meg ott volt a felesége is. Gergely Géza komikusféle volt. Madas és Madasné is volt, a pénztáros Weisz Bibi. Láng Boldizsár nevére is emlékszem. Van nálam egy vers, amit az egyik színész írt a társairól, meg ömagáról is, kabaré formában. Ezt elszavalták a színpadon. Ebben bemutat mindenkit, aki akkor a társulat tagja volt:

³ Perlak ma Horvátországhoz tartozik; Csáktornya közelében.

⁴ Görgő – a Görgey család származási helye – Lőcse közelében, ma Szlovákiához tartozik.

⁵ Kishegyes ma Szerbia része Bácskában.

Ismered őket?
 Ismered-e, ó mondd, Matildot a Váczit?
 Hallád énekelni már Kerényi Nácit?
 Hogyha nem hallottad, bánatodban halj meg!
 Mert hogyha meghallod, úgyis attól halsz meg.
 Ismered Gergelyt, ki énekelni fajzott?
 Ismered-e a böszt, - Ödönt, a Rajkot?
 Hallád-e hírét a Könyves Jenőnek,
 Kinek egy szavára a kis nők bedőlnek?
 Hát Könyvesné Katót ismered a drágát,
 Aki nemrég majdnem átúszta a Drávát?
 Úgy-e, hogy ismered legalábbis hírből,
 Hiszen már egy hete, hogy kinn van a vízből.
 Láttad-e már ó mondd, Jánost, a Süvegest?
 Aki az arcára Közép-Afrikát fest.
 Ismered-e – nyögd ki – Süvegesné Lilit,
 Ki egy jó szerepért gyertyát éget, milit?
 Hát Balogné Mancit, a donnát, a prímát,
 Aki azért rebeg mindennap hét imát,
 Hogy kedvenc szerepét, kinek nem látsz mását,
 Láthassa bérletben Berkovics és társát!
 Ismered-e Madast, boldog családapát,
 Személyesen ismer minden szlavón⁶ kofát,
 Hetével vesz tojást, alkuszik a tökre,
 Azért mégis szegény, nemrégén ment tönkre.
 Hát a feleségét, szül: Balogh Leonát,
 Aki négyszer eszik napjában uzsonnát,
 Aztán arra kéri az egeknek urát,
 Engedje mázsásra meghízni az urát.
 És a direktornét, Kerényiné Milit,
 Ki ha csirkét kopaszt, lenyúzza a bőrit.
 De ha megkérdezed, mért tímárol nagysám?
 Felel: így szereti Nácim, az én drágám.
 Hát a Fodor Balázst, az én jó komámat,
 Kiről, ha beszélek, félve nyitom számat,
 Mert ha megharagszik, kiált egy akkorát,
 Valpon is meghallják dörgedelmes hangját.
 Hát a feleségét, ki mondja fűnek-fának:

⁶ Szlavónia – nem azonos Szlovéniával – a mai Horvátország keleti része.

Jöjjön ide, súgok valamit magának!
 És a pénztárosnőt, a Bibit, a Weiszot,
 Ki teába öntött rum helyett firnajszt.⁷
 Ki már kétszer vált el asztaltól és ágytól,
 Pedig már lefogyott a szerelmi láztól.
 Civil nem kell neki, sem postás, sem rendőr,
 Álmainak álma egy szép próba-csendőr.
 Pénzt, azt ritkán vesz be, csak 10-20 koronát,
 Gyakrabban aszpirint, szódabikarbónát.
 Hát még a kis szubrett, tündéri Iréne,
 Ki belopta magát mindenki szívébe.
 A többi ifjúval ne állj te is sorba,
 Keresztül néz rajtad, nem áll veled szóba.
 Úgy-e nem ismered, te buta tökkolop?
 Nem is nézlek tovább, elgaloppolok.

Írta Madas István színész 1910. július 26-án Belistyén.⁸

Ebben a bemutatkozásban benne volt minden. Bibi kövérsége is, meg az is, hogy Könyvesné öngyilkos akart lenni, és beleugrott a Drávába.

– És hivatásos színészekkel nem is voltak kapcsolatban?

– Volt úgy, hogy valódi művészek is felléptek a társulatban. Pesten játszottak a Nemzeti Színházban, aztán amikor öregebbek lettek, akkor lejöttek vidékre. Ilyen volt az öreg Őri bácsi, meg Kiss Jenő, meg Bombay bácsi. Művészek voltak. Volt Pesten a New-York kávéház, oda jártak a színészek, meg az igazgatók, ott zajlott a toborzás, ott volt a színésztanya. Ha váltani akartak a színészek, akkor odamentek, az igazgatók is ott voltak tagokat szervezni.

– Úgy tűnik a maguk társulata főleg a déli területeket járta. Volt valami megegyezés a többi társulattal?

– Úgy járták a társulatok az országot, hogy lehetőleg ne zavarják egymást. Halottam az öreg Misodalán bácsiról, meg Fehér Imréről, akik szintén igazgatók voltak. Fehér Imrének Erdély volt a területe.

– Mit adtak elő?

– Sok mindent játszottak, kisebb operetteket, még a János vitézbe is rámerészkedtek. Gül baba, Leányvásár, Obsitos, Amit az erdő mesél. Egész darabokat, népszínműveket, még könnyebb operákba is belekezdtek. A Leányvásárban egy nagyon jó hangú énekesnő játszott, Lüszsy volt a neve. A János vitézünk nő volt.

– Hogy mentek oda valahová? Egyáltalán milyen volt a mindennapi életük?

⁷ Firnajszt = olajfesték.

⁸ Belistye és Valp Dráva-menti, Eszék környéki települések. Ma Horvátországhoz tartoznak.

– Az életünk úgy zajlott, hogy voltak, akik előre mentek megcsinálni a helyet. Bérletet gyűjtöttek, ha így meg volt alapozva a hely, akkor felkerekedtünk. Egy területre nem lehetett csak úgy tirmix-mirmix bemenni, szolgabírói engedély kellett hozzá, igazolni kellett magunkat. Akkor daltársulatnak hívták őket, volt úgy, hogy nem. Ezt az engedélyt nagyobb területre adták. Lovas kocsival mentünk faluról-falura. A kocsí persze nem a társulaté volt, azt mindig béreltük. Kerestek a faluban kiadó szobát, télen-nyáron mentünk. Volt olyan helyünk, hogy nem is kellett előre szólni, mentünk egyenest a házhoz, és mindig volt hely. Szerettek bennünket, nem volt velünk, gyerekekkel sem annyi baj, mint ezekkel a mai elkényeztetett gyerekekkel. Akkor még ketten voltunk, különben hárman voltunk testvérek. Sokat dolgozott anyám, délelőtt próba, délután próba, este előadás. Hordták a színpapot házról-házra; rá volt írva, hogy aznap este mi lesz, kik játszanak. Apám hordta főleg, az kapható volt mindenre. Még a színpadot is csinálta. Az igazgatónak volt színpada, azt vittük magunkkal, felépítettük, aztán szétszedtük. Sok kellék volt. A Gül Babához olyan gyönyörű rózsák voltak, hogy azt mondta a közönség, milyen jó szaga volt a rózsáknak. Pedig anyám csinálta krepp-papírból. Mi, gyerekek nem láttuk az előadásokat, azt mondták a szüleink, hogy az nem nekünk való. Volt, hogy jól ment, volt, hogy rosszul. Egy helyen hol egy hónapig maradtunk, hol háromig. Attól függött, hogy hogyan pártoltak bennünket.

– És hogyan szűnt meg a színészet?

– A tízes évek elején én voltam csak iskolás, akkoriban Baranyában jártunk. Közben kitört az első világháború, aztán mi is abbahagytuk a színészetet, mert apám azt mondta, hogy cseperednek a gyerekek, azt akarta, hogy rendesen jártunk iskolába. Az nem volt iskola, hogy 2-3 hónaponként máshová járunk. Jött a háború, apám megjárta Szibériát. Utána egy időben még voltunk Tolna megyében, ahol apám művirággyárban volt művezető. A tanult mestersége cipész volt egyébként. Egyik néném: Nagy Istvánné megözvegyült, aztán mindig mondta, hogy jöjjünk haza. Így aztán hazajöttünk. Apám Pestre járt dolgozni, hétvégeken jött haza, anyám a háztartásban dolgozott, jól tudott főzni, nemcsak a színészetet ismerte, hanem a házi munkát is.

– Jákóhalmán nem léptek fel?

– Egyszer, '23-ban, mint műkedvelők, helybeliekkel. Én voltam a náni. Játszott benne Vallent Bözsi, Hegedűs Mariska, Vallent Karcsi⁹, Tóth Béla, Klágnér Jani. Sokan voltunk. Aztán nem játszottunk.

– És a család további sorsa hogy alakult?

– Apám 1958-ban meghalt, anyám '66-ban. Én nem mentem férjhez egyensúly problémám miatt, nem akartam egy férfit sem kellemetlen helyzetbe hozni. Tóni

⁹ Vallent Károly díszpolgárunk édasapja és - V. Bözsi -unokatesvére, aki Váradi Zoltán honismereti szakköralapítónk második felesége lett később.

---

testvérem Pesten lakik már 42 éve egy háromszobás-összkomfortos nagy hodályban, a család kihalt belőle, akikkel lakott. Most elcseréli egy kisebbre a Tanács. Tóni megsebesült egy baleset miatt, nemrégén én is kórházban voltam. Én itt lakom a Kecskéraján ebben a kis házban, mostanában keveset vagyok itthon, mert gyakran meglátogatom őt, segíték neki, míg fel nem épül.

Eddig a történet, mely éppen 30 évvel ezelőtt került magnóra. Az 1980-as években „ifjabbik Amálka néni” – Fodor Amália – is meghalt. Csak névrokonok voltunk. Nemrégiben a helyi temetőben járva fedeztem fel az egyszerű sírt, rajta Fodor Balázs és Würth Amália neve, dátum nélkül.

Földi József

JÁSZÁROKSZÁLLÁS ÉS A CSÖRSZ ÁROK

Jászárokszállás neve

A Jász előtagot nem szükséges magyarázni, nyilvánvaló, hogy egyrészt a jász ősökre utal, akiket a település lakói évszázadok óta büszkén vallanak elődeiknek, másrészt azt a tudatos vállalást is jelképezi, hogy ez a település tagja, része a Jászágnak, mint földrajzilag körülhatárolt tájegységnek, valamint a jászok közösségének.

Városunk és a Csörsz árka elválaszthatatlan kapcsolatban van egymással. Bél Mátyás 1731-ben pontosan tudta, hogy településünk a Csörsz árkától kapta a nevét. Az első – jelenleg ismert – írásos említés 1356-ból való, amikor is egy oklevélben Arukmelléke néven szerepel a mai Árokszállás. Ez a név 1366-ban Arukmellék szállásra módosul. Hevesújvár vármegye 1366. május 27-én, Verpeléten megtartott közgyűlésén Pásztói Domonkos fia tiltakozik az ellen, hogy Pásztó, Hasznos és Tor szántóföldjeit, erdeit, rétjeit stb. az Arukmelléki szállási philisteusok (és mások is) jogtalanul használják. Ezért a nádor, Konth Miklós, május 30-án hiteles oklevelet állított ki a panaszos részére, melyben megtiltja a jogtalan használatot. „Ez az oklevél kiváló érdekességgel bír, mert a mai Jász-Árokszállás ebben van említve legegyszerűbben, s régi neve Árokmellékszállás volt. Ezen árok az ugynevezett Csörsz árka, melynek mellékén telepedvén meg a jászok egy része, szállásuk Arukmelléknek neveztetett, mi később, jelesen már 1396-ban Arukszállásnak rövidítettett, s lassanként betemetvén a szálláson keresztülvetető régi árkot, megalakult Árokszállás Jász község.” (Gyárfás III. kötet 97-98. o.) Lazarus diák 1528. évi híres térképén már szintén Árokzalos néven szereplünk. Ez az alak lényegében megfelel városunk mai nevének, melyhez hozzájött a hovatarozást jelző Jász előtag.

A szállás utótagot Gyárfás a következőképpen determinálja: „A szállás tehát olyan föld, melyet valaki első letelepedéskor, megszálláskor nyert, mely nemzetség s ennek tagjainak örök tulajdonává vált, s mely nem kir. adomány, hanem osztály utján volt az utódokra nézve megszerezhető; s éppen ezért örökségnek neveztetett; míg a később beköltözött jövevény nemzetségek örökségeinek alapja kir. adományozás volt.” (Gyárfás III. kötet 441-442. o.)

A Csörsz árok

Az árok első – jelenlegi ismereteink szerinti – említése egy 1067-ben kelt oklevélben történt. A Zásztly apátság alapító levelében – többek között – ez áll: „magna fovea, huae protensa usque ad Aruksceguj tendit.” Egy, 1396-os oklevél – mely Árokszállást érintő határjárásról szól – magnum fossatumnak (latin fossa = árok, levezető árok, csatorna, barázda), magyarul nagy ároknak nevezi az árunkat. Érdekes, hogy a